

Dim nad Stonom

Kap. korv. Mate Matković, Split

Bio je prohladan jesenski dan. Padala je sitna kiša uz lagano južno. Po nešto magle se zadržavalo po brežuljcima i uvalama na jugu Pelješca ovog pitomog krševitog poluostrva.

Borci XI dalmatinske brigade kreću na zadatak.

Put je bio težak mada se to nije moglo zapaziti iz raspoloženja jedinice. Moral i borbeno raspoloženje prevazilazili su bilo kavku pomisao na smrt.

U jedinicama vlada raspoloženje. Pred zadatkom smo, ali duhovite šale nisu isključene.

— Hoćemo izdržati... Ima li što u ćuturici — dobacio je u šali komesar jednom borcu koji je volio pred akciju da je sit i da nije žedan... Nastao je smijeh i dobacivanje, kako Šuštić jedini voli da je teži pred borbu, a ostali ostavljaju rance i kapute.

Izdržljivost i moral za udarnu nikada nisu u pitanju, bio je odgovor ovih prekaljenih boraca.

Vlada neobična tišina na poluostrvu. Čuje se ponekad cvrkutanje ptica, kukurikanje pjetlova i lavež pasa, koji daju znak da je u blizini mjesto, i da je i ova jesenska noć na izmaku.

Pred nama je gradić Ston. Spava tihim snom. Nad njim se nadvio lagani sloj magle, kao da i priroda želi pomoći partizanima da se neprimjetno približe položajima nijemaca.

Podilazimo položaju. Slijede naređenja.

— Kurir na čelo — naređuje komandir.

— Stoj — prenosi se naređenje.

— Lagano svlačenje cipela — slijedi druga zapovijest.

— Priprema oružja . . .

Plan je: izvršiti prepad sa prednje strane kote, radi varke. Nijemci će vjerovati da je tu glavni udar i glavnina jedinica, pa će tu koncentrisati svoje snage. Ali zamisao komandanta III bataljona Mile Gabrić, tog lukavog i

neustrašivog heroja koji kasnije, poslije nekoliko juriša sa hrabrom grupom SKOJ-evaca i članova partije, pada herojskom smrću, je zaobilaznim manevrom napasti neprijatelja sa leđa i iznenaditi ga.

— Ston je prirodna utvrda, sa zidinama, stariim utvrđenjima i zauzeti ga neće biti lako — iznosio je jedan mještanin, kada su od njega traženi podaci o utvrđenju nijemaca, njihovom moralu i drugo.

Napad je počeo u praskozorje.

Udar neprijateljskih haubica je zaglušujući. Pod grmljavinom partizanskih topova i mitraljeza i prskanjem granata, koji su odjekivali brdima i Stonskom uvalom, vrši se prevoženje boraca. Nastao je pravi dim i užasna situacija. Komadi kamenja i otpaci čelika siju po mjestu ukrcavanja. Uz prkos granata, probijenih starih čamaca, polu mokri, gladni i iscrpljeni borci su se približili neprijateljskim položajima, a da ih neprijatelj nije opazio, jer je lukavo i vješto korištena magla.

Vatra je otvorena i sa suprotne strane, gdje se neprijatelj uopće nije nadao. Presječena je telefonska linija, tako da neprijateljska artiljerija nije bila obaviještena što se na koti i u Stonu događa. Partizanskom vatrom i jurišom zauzeta je »Bartolomija«, a malo kasnije i »Strinčera« — dominirajuća kota Stona.

Moral i borbeno raspoloženje još jednom su u iskušenju. Ali ni za trenutak nisu zatajali.

— Sve je u dimu — govorio je zamjenik komesara XI dalmatinske udarne brigade B. Matulić, koji je sa jedinicom jurišao na položaje neprijateljskih utvrđenja.

— Dramatična je ova bitka — prava oluja . . .

Svaki trenutak je veliki i pun događaja. Sve funkcioniše poput mašine. Svaki borac na svom zadatku.

— Mladi SKOJ-evac Mirko, djetinjskog izgleda, onako blijed i ispačen prvi zauzima bunker sa povikom: »Druže komandire, zarobio sam Šarac i dva Nijemca«.

— Bombaš Ivan je prešao preko žice i zauzeo drugi bunker — čula se vijest, sa drugog krila, ali ne telefonskim linijama, već poznatom partizanskom vezom. On je kacio čebe na žičane prepreke koje su bile minirane, otklonio mine i zauzeo bunker.

— Drugarice vrati se u onaj žbunij, tamo je jedan drug ranjen — javio je vodni delegat. Bolničarka Agata, koja je sa drugovima jurišala na utvrđenu kotu, brzo je pomogla ranjenom.

— Ne treba mi pomoći, samo naprijed... ima malo krvi, toliko da mogu na ovome kamenu napisati ime osvete... — govorio je ranjeni drug, kojem je bacač raznio lijevu ruku.

— Hej... komesare!, eto Vam iza leđa dva Nijemca, nišane na vas — upozorava ga jedan drug. Komesar čete Lj. Barbarić, prekaljeni i lukavi borac se okrene zauzme zaklon i naredi Nijemcima da se okrenu i polože oružje. Na Nijemce je nišanio praznom strojnicom, jer je ostao bez municije. Ali on se brzo snašao i povećim kamenjem likvidirao neprijatelja. Borbu je trebalo nastaviti...

— Kakav je to jauk tamo — interesirao se politički delegat voda. Bolničarka Mara i Paško dave nekoliko Nijemaca. Kažu da nemaju dovoljno municije, pa da koriste druga sredstva. Treba štedjeti municiju.

I nož i prazna ručna bomba su u akciji. Desetar Drušković Mile, član partije, srednjeg rasta, golobrad i reklo bi se pravo — pravcato dijete, tuče položaje mitraljeskom vatrom. Ostao je bez municije i to u onom trenutku kada se ik njemu približio jedan Nijemac. Nije se zbunio. Prisilio ga je da oružje položi na zemlju, a nožem i praznom neeksplozivnom bombom ga je likvidirao.

I borci minobacačke čete ostavljaju bacače i ide 25 njih dobrovoljno na juriš na čelu sa komesarom K. Ugri-com.

Mitraljezac Uhoda koji je pred borbu primljen u partiju, jurišajući je zatrpan kamenjem od neprijateljskih granata. Sreća što su ga drugovi primijetili i pružili mu pomoć. Na iznenađenje nije bio ni ranjen. Krenuo je naprijed sa drugovima. Iznenadno je naišao na grupu Nijemaca. Borba je bila kratka. Ostao je bez municije. Mitraljez je zanijemio. Prestalo je da kuca srce ovog borca. Ukočio se uz svoj »Šarac« i nepomičan je ostao na ovom Stonskom kršu. Njemu je, kao spomen, komandant tom prilikom izrazio zahvalnost:

»Plavi valovi tiho pljuskuju o hridine,
kao da oplakuju žrtvu koja pada za slobodu,
a ti druže Ivo kao stražar bez smjene stojiš
tu u uvali na braniku svoje domovine...»

Sličnih događaja u ovoj Stonskoj oluji bilo je mnogo

— Zabilježio je dnevnik jednog komesara.

I oni koji su prošli dvadesetak težih bitaka, i oni sa 10 i oni kojima je ovo prva, svi su išli u smrt sa istim žarom i čežnjom za slobodom. Zato je i shvatljivo ono držanje boraca iz prekomorske brigade, koji su malo prije ove akcije došli u domovinu da pomognu svojoj braći, kada su 28 njih stradali u ovoj bitci od nagaznih mina koji su umirući klicali — Živjela Partija i drug Tito.

Za istaći je da su njemački oficiri tada izjavili: »Plan operacije bio je smišljen i savršen, a borbeni moral nad svim — pa smo bili uvjereni da ovo nisu samo partizani«.

Tako je oslobođen Ston, posljednje uporište koji je branio prilaz za komunikaciju Metković — Dubrovnik. Zarobljeno je preko 320 Nijemaca i veća količina oružja i municije.